

ЕРАЗМ РОТТЕРДАМСЬКИЙ, Дезідерій (Erasmus Roterodamus, Desiderius), псевдонім Герхарда Герхардса (Gerchard Gerhards) (1466/69-1536) – вчений-гуманіст, письменник, філософ, богослов, видатний представник «північного Відродження». Син сільського священика, навчався в Гауді, згодом у Девентері, де зазнав значного впливу з боку засновників школи – ченців общини «брати спільного життя», які в 2-й пол. XV ст. сприяли поширенню гуманістичних ідей в Нідерландах. Потерпаючи від скрути після втрати батьків, з 1487 до 1493 перебуває в монастирі августинців (сан священика в 1492), де поглиблює знання латини та ґрунтовно студіює античну літературу. Для вдосконалення в богослов'ї бл. 1494 їде до Паризького ун-ту, де спілкується з місцевими гуманістами. Після закінчення ун-ту (1499) з різних обставин змушений проживати в Англії, Нідерландах, Франції, Італії та Швейцарії, де в Базелі видає більшість своїх творів. Вирішальне значення для формування світогляду Е. Р. мало зближення з «оксфордськими реформаторами» (гуртом англ. гуманістів на чолі з теологом-вільнодумцем Дж. Колетом), де він зустрічається з Т. Мором, який стає його найближчим другом та «духовним братом» на все життя.

Вже в «Зброї християнського воїна» (1504) Е. Р. наголошує на необхідності гуманістичного переосмислення ортодоксально-церковного богослов'я та традиційно-узвичаєних уявлень про християнське благочестя шляхом повернення до ідей та ідеалів ранньої патристики, «Відродження» традицій Отців церкви, які уособлювали в собі велич знання, глибоку віру та святість життя. Виходячи, як і гуманісти Флорентійської Академії, з філософії Платона, Е. Р. розбудовує власну систему «нового богослов'я» – «філософію Христа», суть якої – гармонійне поєднання євангельського благочестя з класичною освіченістю. Пайвища істина, за Е. Р., у вченні Христа й апостолів, у Святому Писанні, у творах Орігена, «отців-кашадокійців», Амвросія, Ієроніма, *Августина*; але ж і в язичницьких авторів (Платона, Цицерона, Плутарха) – стверджує Е. Р. – знаходить він «цілком євангельські думки» та «святість». Таким чином, християнство не протистоїть, а вміщує в собі кращі надбання античної культури, наслідує її духовні традиції. «Нове богослов'я» – гуманістичне, повернене до життя, проникнене чистою вірою та щирістю, некорисливе та нелицемірне благочестя, взірць якого – первісна простота апостольської общини.

Отже, кожна людина має право наблизитися до вищих духовних цінностей — вчення Христа, що втілено в Євангеліях — без посередництва духовенства та церкви. Звідси прагнення Е. Р. — дати можливість пересічному мирянину самостійно читати і вивчати Біблію та Священний Переказ («практична теологія»); через це багато часу і зусиль він покладає на переклади, редагування та видання ранньохристиянських текстів. Як вчений-філолог та кращий латиніст доби Відродження, Е. Р. підготував перше друковане вид. Нового Заповіту (1517) з власним великим коментарем та здійснив його новий переклад латиною (1519), виправивши недоліки та вади канонічної «Вульгати». З 1516 до 1536 видає твори Ієроніма (9 т.), Кіпріана, Арнобія, Іларія, Амвросія, Августина, Василя Кесарійського; в перекладі з грецьк. — Ірінея, Хризостома та Орігена.

Найвідоміший твір Е. Р. — «Похвала Глупоті» (1511) — філософська сатира, жартівливо-серйозний автопанегірик. Самовихваляючись, головна героїня — Глупота — викриває безумство та безглуздя всіх форм суспільного устрою, всіх щаблів світської та духовної влади, піддає нищівній критиці вади і пороки духовенства, кепкує з філософів, богословів та вчених щодо їхніх домагань мудрості. Світ «сповнений глупоти», «все робиться дурнями та серед дурнів». Проте вже в «глупоті» дитинства та «тих старих», що «втратили здоровий глузд» («здитинились»), і якій притаманні безтурботність та бездумність, необачна, щира та позбавлена лицедійства відкритість світу, «розсудливий читач» вбачає не що інше, як приклад втілення в життя заповіді христової: «Будьте як діти...». Далі, коли мова заходить про «нерозумність» Христа й апостолів, про «спорідненість» християнської віри з глупотою, зміст декламації взагалі обертається: «божевілья й глупота» віри («немудре світу») є такими саме для «світу цього», що не сприймає в «безумстві проповіді» «мудрості Божої». Вища істина, «небесне життя» відкривається лише «божевільним» прибічникам простого «християнського благочестя», які «думають передусім про Бога»; через те вони стають здатними майже «постійно перебувати немов у нестямі» і «бажати одного — постійно божеволіти цим видом божевілья», — і це є лише мізерним передчуттям «вічного блаженства». Отже, жартівливість блазня обертається найвищою мудрістю... Якщо спочатку Глупота констатує всезагальну «прихильність» до себе людства, зверхньо поглядає

на нього наче на в'язнів платонівської печери («світ дурнів»), то поспіль «разом» із тими самими в'язнями починає глузувати над «божевільним», який спромігся побачити світло істинного буття.

Апогею сягає засудження Е. Р. забобонів і марновірства, гіпертрофованої обрядовості та формалізованого ритуалу, невігластва і брутальності чернецтва. Богослови-схоласти намагаються «втиснути» вчення Христа в чітко визначені поняття та категорії, формально-логічно трактують Святе Письмо, понад усе «вклоняються силогізму», настільки віддані схоластичним судженням, що «схильні скоріше спотворити Писання на потребу схоластиці, ніж виправити думки людей згідно з правилами Писання». Клірики «своєю мовчанкою про Христа сприяють його забуттю, ... спотворюють його вчення притягнутими інтерпретаціями і вбивають своїм ганебним життям». Таким чином, Е. Р. – «Іоанн Предтеча» Реформації (П. Бейль) – палкий прихильник церковної реформи, яку розуміє як повернення до «витоків» християнства, але шляхом гуманних, поміркованих змін та ненасильства. У протистоянні католиків-напістів і лютеран займав проміжну позицію (незгода з боротьбою «зі злом за допомогою зла»). Згодом, у трактаті «Про свободу волі» (1524), виступив опонентом Лютера, відстоюючи свободу волі та моральну відповідальність людини за свої вчинки. Своєрідний християнський епікуреїзм стверджується Е. Р. в його концепції «істинного задоволення» – воно можливо лише «від духу»: «де чистий дух, там і Бог, де Бог, там і рай, де небо, там щастя»; «істинне благо» в любові до Бога, а «блаженність людини дарує тільки благочестя».

Великого значення Е. Р. надавав вихованню, наголошуючи на необхідності реформування середньовічної школи, всебічної освіти не тільки для чоловіків, але й для жінок, важливості широкого «світського» знання.

Є. В. Козлов

ЕРІУГЕНА – див. *Іоанн Скот Еріугена*.

ЄВГАРІЙ Понтійський (345-399) – перший християнський філософ, теоретик аскези, що пішов від світу в пустелю, здобував філософію не тільки на словах, а й ділами своїми.

Є. походить з невеличкого міста на узбережжі Понта Евксінського (Чорного моря), з родини сільського священика. Під керів-